

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

Дипломна робота з соціальної роботи
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»)
студентки 7 курсу 72 групи
галузі знань:

23 Соціальна робота

Напряму підготовки:

231 Соціальна робота

Сороки Інни Ігорівни

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальних технологій
Ілліна О. В.

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
Директор КЗ «Житомирський обласний
інтернат-ліцей для обдарованих дітей»
Житомирської обласної ради

Корінна Л. В.

м. Житомир – 2018 рік

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	3
<u>РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>1.1. Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат як інститут соціалізації вихованців</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>1.2. Завдання соціального працівника в інтернатному закладі</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>1.3. Форми і методи роботи соціального педагога в спеціалізованих загальноосвітніх школах-інтернатах</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>Висновки до розділу 1</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>2.1. Поняття соціальної адаптації в соціально-педагогічній та психологічній літературі</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>2.2. Соціальна адаптація в умовах школи-інтернату та її вплив на особистісний розвиток вихованців</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>2.3. Причини дезадаптації вихованців спеціалізованої школи-інтернату</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>Висновки до розділу 2</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>3.1. Програма емпіричного дослідження соціальної роботи педагогів щодо соціальної адаптації вихованців загальноосвітньої школи-інтернату</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження соціальної роботи педагогів щодо соціальної адаптації вихованців загальноосвітньої школи-інтернату</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>3.3. Розробка програми діяльності соціального педагога щодо соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>Висновки до 3 розділу</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ</u>	6
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</u>	10
<u>ДОДАТКИ</u>	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність теми. Динамізм сучасного життя і зміни, які відбуваються в ньому викликають у сучасної людини труднощі в пристосуванні до нових умов, виборі форм і способів взаємодії з навколишнім світом. У цих умовах найбільші труднощі відчувають вихованці різних типів спеціалізованих шкіл-інтернатів. Контингент вихованців шкіл-інтернатів – це в значній мірі вихідці з, так званих, сімей соціального ризику. Однією з важливих задач сучасної освіти є організація адаптованого соціального середовища спрямованого на надання таким дітям допомоги в процесі соціальної адаптації, освоєнні норм і цінностей суспільного буття, пристосування до реалій сучасного життя.

Існування інтернатних закладів спеціалізованого типу в напрямі навчання і виховання обдарованих дітей породжує проблему створення системи підтримки та захисту інтересів обдарованих учнів. Сьогодні проблема виховання обдарованих дітей безпосередньо пов'язана з новими умовами та вимогами швидко мінливого світу, який породив ідею організації цілеспрямованої освіти людей, що мають яскраво виражені здібності в тій чи іншій галузі знань.

Глобалізація стимулює активність особистості, вказує на необхідність підготовки її до майбутнього, ставить нові цілі і завдання перед системою освіти і виховання. У цих умовах спостерігається зростаючий інтерес вітчизняної та зарубіжної науки і практики до різних видів соціальної роботи з обдарованими дітьми, зокрема і в умовах функціонування спеціалізованих загальноосвітніх шкіл-інтернатів в напрямі їх соціальної адаптації.

Вихованці освітніх закладів інтернатного типу відчувають як загальні, тобто пов'язані з особливостями віку, так і специфічні труднощі: особливостями і обмеженнями, які неминуче накладає режим такого навчального закладу на життєдіяльність; депривації, викликані відривом від сім'ї і соціальною ізоляцією в середовищі школи-інтернату; обмеженістю і трафаретністю соціальних контактів і взаємодій, вимушеним спілкуванням з обмеженим колом осіб та ін. Сукупність пережитих підлітками психологічних, соціально-психологічних і соціальних проблем негативно позначається на

процесі їх адаптації, як до соціокультурного середовища школи-інтернату, так і до наступного життя в соціумі. Це, в свою чергу, різко знижує ефективність навчально-виховної практики.

Складність ситуації посилюється тим, що в реальності, незважаючи на формальну єдність мети, фахівці школи-інтернату (складові адміністративної, психологічної, педагогічної, медичної та соціально-педагогічної служби) найчастіше діють автономно, розрізнено, їх взаємозв'язки і взаємодії поверхневі і не утворюють цілісної технології, яка має на меті соціалізацію вихованців, надання їм допомоги в самореалізації і самоактуалізації. Відповідно важливим постає завдання пошуку шляхів інтеграції зусиль служб в рамках цілісної технології, що дозволить створити умови для попередження і подолання дезадаптаційних процесів у вихованців.

Соціально-психологічні аспекти адаптації стали предметом вивчення в роботах О. О. Бодальова, Г. О. Балла, І. В. Дубровіної, М. Г. Лусканової, Г. А. Цукерман та ін. У сучасній соціально-педагогічній і психологічній науках розроблені теоретичні концепції особливостей організації життєдіяльності дітей як зарубіжних, так і вітчизняних педагогів (Е. Дюркгейм, Я. Корчак, Т. Парсонс, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, Дж. Чамберс). Серед них можна назвати концепції соціалізації особистості – Г. М. Андрєєвої, І. С. Кон, А. В. Мудрик, В. С. Мухіної, О. В. Петровського; життєвого самовизначення – О. С. Макаренка, Г. В. Родіна. Закономірності соціального та особистісного розвитку, психолого-педагогічні особливості дітей, які виховуються в сирітських закладах, і умови адаптації розглянуті в роботах І. В. Анісімова, С. В. Баюмова, Б. А. Курган, Н. В. Москаленко, Т. М. Панченко, А. М. Прихожан, І. Ю. Резванова, М. М. Толстих та ін. Разом з тим, аналіз літератури, проведений в рамках випускної роботи, підтверджує, що проблеми соціальної адаптації дітей спеціалізованих закладів інтернатного типу недостатньо вивчені.

Актуальність проблеми та її значущість щодо забезпечення соціальної адаптації обдарованих дітей закладів інтернатного типу, зумовили вибір теми дослідження: *«Соціальна адаптація дітей в умовах спеціалізованої*

загальноосвітньої школи-інтернату».

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації дітей в умовах спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату.

Предмет дослідження – соціально-педагогічна робота із соціальної адаптації в закладах інтернатного типу для обдарованих дітей.

Мета дослідження: дослідження соціальної адаптації дітей в умовах спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Провести теоретичний аналіз соціальної роботи в спеціалізованій школі-інтернат щодо соціальної адаптації вихованців.

2. Провести емпіричне дослідження соціальної адаптації вихованців загальноосвітньої школи-інтернат.

3. Розробити програму діяльності соціального педагога щодо соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних **методів:**

- теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури, узагальнення науково-дослідних робіт і передового педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми;

- емпіричні методи: спостереження, різні види опитувань, діагностичні методи, включаючи узагальнення незалежних характеристик, статистичні методи обробки даних для організації та підтвердження результатів аналізу.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що розроблена програма може бути використана в професійній діяльності соціального працівника і сприяти рівню соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок, основний зміст викладено на 87 сторінках.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Досліджено теоретичний аналіз соціальної роботи в спеціалізованій школі-інтернаті щодо соціальної адаптації вихованців.

В результаті проведення теоретичного аналізу соціальної роботи в спеціалізованій школі-інтернаті щодо соціальної адаптації вихованців визначено, соціальна адаптація як феномен являє собою процес і результат освоєння індивідом соціального досвіду внаслідок сукупності цілеспрямованого і стихійного впливу на особистість соціального середовища. Особливе місце серед освітніх установ в критичний період навчання дітей займають ліцеї-інтернати для обдарованих дітей. Сучасний ліцей-інтернат для обдарованих дітей є загальноосвітнім закладом, який забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум та здійснює науково-практичну підготовку талановитої учнівської молоді. У школі-інтернаті роль трансляторів соціального досвіду виконують педагоги.

Традиційна система виховання, що склалася в школах-інтернатах, не сприяє формуванню у вихованців соціальної зрілості та пов'язана з наявністю впливу негативних факторів: у школі-інтернаті вихованець постійно спілкується з однією і тією ж досить вузькою групою однолітків, при цьому сам він не може віддати перевагу будь-якій іншій групі, як це може зробити учень звичайної школи, але одночасно його не можна і виключити з неї; певна «закритість» школи-інтернату призводить до «розриву» в системі взаємодії дитини з соціальним середовищем тощо.

Складність механізму соціальної адаптації пов'язана із взаємодією двох систем – особистості індивіда і соціального середовища. Виділяють дві групи чинників, які негативно впливають на розвиток особистості дитини в закладах інтернатного типу: психотравмуючі чинники (відсутність родинних зв'язків (тимчасова, постійна); незадоволення основних життєвих потреб (дефіцит любові, ніжності, уваги); обмеження спілкування в межах одного закладу; чітка регламентація життєдіяльності; відсутність свободи вибору); організаційно-побутові чинники (часта зміна педагогічного персоналу; перевищення кількості дітей в групах; відсутність цілісного підходу у вихованні дітей, відсутність

єдиної системи вимог; відсутність диференційованого підходу з боку вихователів; неправильно організовані комунікативні стосунки з дітьми; налагоджені взаємозв'язки з вихователями (в межах однієї групи)).

Несформована соціальна адаптація неминуче обертається дезадаптацією. Труднощі соціальної адаптації вихованців шкіл-інтернатів обумовлені багатьма факторами, що змінюють життя дитини: відділенням від сім'ї, пов'язаним зі зміною місця проживання, і в зв'язку з цим відірваністю від звичного укладу життя і системи сімейних взаємин; необхідністю самостійної організації повсякденного побуту – стежити за формою, особистою гігієною; життям в новому колективі; жорсткою регламентацією розпорядку дня; тощо.

2. Проведено емпіричне дослідження соціальної адаптації вихованців загальноосвітньої школи-інтернату.

На основі емпіричного дослідження соціальної адаптації вихованців загальноосвітньої школи-інтернат, маємо позитивний аспект використання педагогами загальноосвітньої школи-інтернат відповідних методів та форм роботи із забезпечення соціальної адаптації вихованців, однак в сучасних умовах потребує змін методична робота з підлітками та їх оточенням. Проведення заходів з подолання дезадаптованості ліцеїстів потребують доопрацювання. В нагоді повинні стати сучасні інноваційні методи роботи, такі як тренінги, відеолекторії, круглі столи, інтерактивні вправи з дітьми, з батьками, педагогами та більш активна організаторська робота соціального педагога та розробка відповідної програми.

Перелік заходів, що проводились в напрямі соціальної адаптації вихованців є значним, як свідчать дані інтерв'ю та плани роботи соціальних педагогів: круглі столи, акції, виступи на батьківських зборах, профбесіди, тренінги, правова освітницька діяльність, індивідуальні бесіди. Тематика такої роботи дуже різноманітна, індивідуальна робота з дітьми на основі підсилюючого підходу, хоча вона є незначною.

На виникнення складного стану з соціальної дезадаптованості вихованців вказували всі педагоги, що в більшій мірі пов'язувалось із адаптацією до нового колективу спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат. Важливість

роботи з батьками підкреслив кожен педагог. Негативним висновком стало те, що значна частина педагогів (30%), не розуміє особливостей методів та форм роботи у даному напрямку, не використовує їх на практиці, не планує роботу із соціальної адаптації вихованців. Така ситуація характеризує необізнаність, повну нерозробленість відповідних заходів з приводу соціальної адаптації вихованців в досліджуваній спеціалізованій загальноосвітній школі-інтернат.

Неефективна організація соціальної роботи щодо соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат пов'язується з низьким рівнем методичної роботи в даному напрямі, недостатній рівень знань соціальних педагогів щодо роботи в даному напрямі, майже повна відсутність чітких заходів впливу на батьків учнів, тощо.

Рівні соціальної адаптації ліцеїстів розподілено наступним чином у 60 осіб (66,7%) є низькими, що є негативним. Позитивним є відсутній показник соціальної дезадаптації загалом. Разом з тим позитивним стало визначення у більшості ліцеїстів відповідного компенсаторного рівня розвитку особистостей, наближений до соціального нормативу поведінки людини. Найбільш проблемними виявились категорії, що вказували на самовираження в розмові (60% досліджуваних), навички планування майбутніх дій (73,33%), альтернативи агресивної поведінки (66,67%), і найбільше 80% – навичок виконання та вирішення побутових проблем. Отже, існують об'єктивні показники невідповідної соціальної адаптації ліцеїстів спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат.

3. Розроблена програма діяльності соціального педагога щодо соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат.

В результаті розробки програми діяльності соціального педагога щодо соціальної адаптації вихованців спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат забезпечено успішну соціальну адаптацію та самореалізацію майбутніх випускників спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат; психологічну підтримку вихованців в період їх перебування в спеціалізованій загальноосвітньої школи-інтернат. В програмі використано ідею відеолекторію.

Підвищення рівня соціальної компетентності в напрямі поведінки в суспільстві, відношення до власного здоров'я, впевненості в собі, розвинути інтерес до соціального життя, тощо. Перегляд фільмів, що спрямовані на розгляд спектру питань про загальнолюдські цінності, дитячо-батьківські стосунки, моральні зобов'язання, право на освіту, дитяча бездоглядність, проблеми залежностей, ВІЛ/СНІД, злочинність, насильство, бідність тощо.

Беручи участь в таких програмах, випускники загальноосвітніх навчальних закладів інтернатного типу не тільки освоюють нову інформацію, набувають практичних навичок щодо різноманітних життєвих ситуацій, а й розвиваються за рахунок формування власних висновків, набувають досвіду зразків діяльності, а також синтезують більш ефективні способи вирішення соціальних проблем. В ході такого навчання, що виступає в єдності з творчим вирішенням складних ситуацій, вихованець набуває соціально-адаптаційних навичок усвідомлення своїх думок, станів, підстав власних дій, внутрішнього світу інших людей, а також подій з його участю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 05/09/2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>
2. Про загальну середню освіту: Закон України (редакція 28.09.2017 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 30.
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») від 03.11.1993 № 896 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>
6. Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року №964 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-п>
7. Положенням про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат від 12.06.2003 № 363 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/z0525-03>
8. Конвенція ООН про права дитини // Бюлетень законодавства і юри-дичної практики України. — 1997. — № 5.
9. Андреева Г. М. Социальная психология. / Г.М. Андреева. – М. : АспектПресс, 2008. — 86 с.
10. Андреевкова Н. В. Проблемы социализации личности / Н.В. Андреевкова// Социальные исследования. — Вып.3. — М., 1970.
11. Андрійчук С.В. Соціальна адаптація дітей з особливими потребами при переході від навчання у спеціальному дошкільному навчальному закладі до масової школи. / С.В. Андрійчук // Вісник Черкаського університету, 2011. – №8. — С.8—11.

- 12.Анохин, П.К. Опережающее отражение действительности / П.К. Анохин // Вопросы философии. — 1962. — № 7. — С. 74—91.
- 13.Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Георгий Алексеевич Балл // Вопросы психологии. — 1989. — №1. — С. 92—100
- 14.Бассин Ф. В. О силе „Я” и психологической защите / Ф.В. Бассин // Вопросы философии. — 1969. — № 2.
- 15.Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Безпалько. — К. : Наук. світ, 2006. — 363 с.
- 16.Блюм Г. Психоаналитические теории личности. / Г.М. Блюм. — М.: КСП, 1996. — 247 с.
- 17.Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П.Зинченко. СПб., 2004. — С. 19.
- 18.Бондаренко О. М. Соціальна адаптація особистості в умовах пострадянського суспільства / О. М. Бондаренко // Перспективи. — 2001. — № 4. — С. 3—6.
- 19.Возняк А. Б. Вивчення потреб вихованців інтернатних закладів як важлива складова процесів соціалізації та адаптації / А. Б. Возняк, М. М. Чепіль // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. — 2012. — Вип. 18. — С. 86-94.
- 20.Войтенко Т.П. Проблемы развития детей в детских домах и школах-интернатах / Т.П. Войтенко // Вопросы психологи. — 1999. — №2. — С. 118—120.
- 21.Голованова Н. Ф. Социализация школьника как педагогическая проблема. / Н.Ф. Голованова. — СПб. : Спец. лит., 2007. — 189 с.
- 22.Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам. / А. Гольдштейн, В. Хомик. — К. : Либідь, 2003. — 520 с.
- 23.Гордиевская Е. О. Профессиональный выбор в процессе профессионального самоопределения детей-сирот: методические материалы для специалистов

- детских учреждений для детей-сирот. / Е. О. Гордиевская, Е. М. Старобина. — Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2009. — 96 с.
- 24.Гордієнко Н. Особливості процесу адаптації випускників інтернатного закладу системи освіти до соціального середовища / Н. Гордієнко // Соціологічні студії. — 2016. — № 2. — С. 76-82.
- 25.Дементьева И.Ф. Социальная адаптация детей-сирот: проблемы и перспективы в условиях рынка / И.Ф. Дементьева // Социологические исследования. — 1992. — №10. — С. 62—70.
- 26.Дубчак Ю. Соціально-психологічні аспекти адаптації підлітків у закладах інтернатного типу / Ю. Дубчак // Збірник наукових праць: психологія. — 2016. — Вип. 21. — С. 45— 50.
- 27.Изард К. Э. Психология эмоций. / К.Э. Изард. — СПб.: Питер, 1999. — 464 с.
- 28.Ігнатенко К.В. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / К.В. Ігнатенко // Вісник ЛНУ ім.Т.Шевченка, 2011. — №4(215). — С.54-62.
- 29.Інтернат чи родина? // Соціальні служби — родині: розвиток нових підходів в Україні / за ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної. — К., 2003. — С. 7 — 13.
- 30.Камбур А. В. Залежність успішності процесів соціальної адаптації особистості від адекватної системи ціннісних пріоритетів / А. В. Камбур // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. — 2006. — Вип. 7. — С. 44—51.
- 31.Кармадонова Т. М. Адаптаційні процеси соціалізації особистості в навчальному процесі / Т. М. Кармадонова // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2011. — № 3. — С. 29— 33.
- 32.Кон И. С. Ребёнок и общество: Учеб. пособие. / И.С. Кон. — М. : Academia, 2003. — 334 с.
- 33.Кондратова О. М. Виховання соціально-адаптованої особистості в умовах школи-інтернату / О. М. Кондратова, М. В. Рожкова // Таврійський вісник освіти. — 2014. — № 1(1). — С. 125—130.
- 34.Коновальчук В. Формування глибинно-психологічних механізмів соціальної

- адаптації особистості / В. Ковальчук // Вісник Інституту розвитку дитини, 2011. — №14. — С.128—134.
35. Корель Л. В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. — Новосибирск : Наука, 2005. — 424 с.
36. Коррекционная педагогика в начальном образовании : Учеб. пособие / Под ред. Г. Ф. Кумариной. — М. : Академия, 2001. — 320 с.
37. Кошечко Н.В. Тренінг «Молодь вибирає конструктивний конфлікт» // Н.В. Кошечко / Науково-практичний освітньо-методологічний журнал «Практична психологія та соціальна робота» — К. : В — 7, 2005. — С. 55—58.
38. Кравцов С. Професійно-технічна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку / С. Кравцов // Соціальні виміри суспільства. — 2009. — № 1. — С. 389—398.
39. Крисько В. Словник-довідник з соціальної психології / В. Крисько. — СПб. : «Пітер», 2003. — С. 231—232.
40. Кулаженко А. І. Соціально-стресові розлади і проблеми соціально-психологічної адаптації індивіда в соціумі / А. І. Кулаженко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. — 2012. — Т. 184, Вип. 172. — С. 111—115.
41. Купрєєва О.І. Соціально-психологічний тренінг як технологія психологічного супроводу процесу адаптації студентів-першокурсників / О.І. Купрєєва // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. — 2011. — № 8. — С. 158—167.
42. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу : [пер. с фр.]. / Ж. Лапланш Ж., Ж.-Б. Понталис. — М. : Высш. шк., 1996. — 623 с.
43. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. / Б.Ф. Ломов. - М., 1984. — 444 с.
44. Макаренко А. В. Соціальна адаптованість вихованця школи-інтернату як показник сформованості його соціального здоров'я / А. В. Макаренко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. — 2012. — № 19(1). — С. 77-84.

- 45.Методичні вказівки з дисципліни «Математичні методи в психології» [упоряд. А.В.Колганов]. — Донецьк: ДІРСП, 2000. — 35 с.
- 46.Микитюк О. Формування соціально-психологічної адаптації у школярів в умовах шкіл-інтернатів санаторного типу / О. Микитюк, А. Зачепа // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 2. — С. 174—180.
- 47.Многоуровневый личностный опросник “Адаптивность” (МЛО-АМ) А.Г. Маклакова и С.В. Чермянина / Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности. Под ред. Г.С. Никифорова, М.А.Дмитриевой, В.М.Снеткова — СПб., 2001. — С.127—129, С. 138—141.
- 48.Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.
- 49.Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія / В.В. Москаленко. — К.: Фенікс, 2013. — 540 с.
- 50.Назарова И.Б. Адаптация и возможные модели мобильности сирот. / И.Б. Назарова. — М., 2000. — 239 с.
- 51.Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні : монографія / С. В. Ничипоренко. — Умань : Вид. «Сочінський», 2011. — 217 с.
- 52.О развитии детей, оставшихся без родительского попечения : очерки. — М., 1996. — 63 с.
- 53.Основы психологии: Практикум / [ред.сост. Л.Д. Столяренко]. — 3-е изд., доп. и перераб. — Ростов н/Д : «Феникс», 2002. — 704 с.
- 54.Павлик Н.П. Особливості соціалізації вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. / Н.П. Павлик // Збірник наукових праць, 2009. – №11. — С. 112—116.
- 55.Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості [Монографія] / Е.О.Помиткін. — К.: Наш час, 2005. — 280 с.
- 56.Прихожан А. М. Психология сиротства. — 3-е изд. / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. — СПб. : Питер, 2007. — 416 с.

57. Прихожан А.Н. Дети без семьи. / А.Н. Прихожан, Н.Н. Толстих. — М., 1990. — 158 с.
58. Психическое развитие воспитанников детского дома. — М., 1990. — 264 с.
59. Психология. Словарь / Ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — М.: Политиздат, 1990. — 494 с.
60. Пушкар В.А. Соціальна адаптація та соціалізація дітей-сиріт, позбавлених родинного піклування. / В.А. Пушкар // Проблеми загальної та педагогічної психології, 2011, Т.ХІІІ, частина 3. — С. 336—343.
61. Рабочая книга практического психолога : пособие для специалистов, работающих с персоналом / Под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. — М. : Изд-во Института Психотерапии, 2001. — 640 с.
62. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. — Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. — 672 с.
63. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. / А. А. Реан, А. Р. Кудашов, А. А. Баранов – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006, – 479 с.
64. Романова Е.С. Психодиагностика: Учебное пособие. / Е.С. Романова. — СПб. : Питер, 2006.— 400 с.
65. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование / В. В. Сериков // Педагогика. — 1994. — №5. — С. 16—21.
66. Сидоренко С. В. Соціально-культурна адаптація: глобальний аспект / С. В. Сидоренко // Культура народов Причерноморья. — 2005. — Вып. 68. — С. 163—167.
67. Смолярчук И. В. Влияние детско-родительского взаимодействия на социализацию дошкольников / И.В. Смолярчук // Вестн. Тамб. ун-та. Сер.: Гуманитарные науки. Тамбов, 2009. — Вып. 5 (73). — С. 173—181.
68. Социальная дезадаптация: нарушения поведения у детей и подростков: материалы конференции. — М., 1996. — 188 с.
69. Філоненко Л. А. Загальні проблеми адаптації вихованців загальноосвітніх закладів соціальної реабілітації в сучасних умовах / Л. А. Філоненко // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка

Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології.
— 2012. — Т. 24, ч. 5. — С. 229—237.

70. Холоденко О.В. Соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів до умов сучасного соціокультурного середовища / О.В. Холоденко // Соціальна робота і сучасність : теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ 20-21 травня 2010 р. : зб. тез конф. / [за ред. Б.В.Новікова, Л.М.Дмитрова]. — К. : КНТУУ «КПІ», 2010. — С.238—239.
71. Brugha T.S. Social support and psychiatric disorder: Recommendations for clinical practice and research // Social Support and Psychiatric Disorder, Research Findings and Guidelines for Clinical Practice / Brugha, T. S. (eds). – Cambridge Univ. Press, 1995. — Ch 14. — Pp. 295—334.
72. Encyclopedia of Special Education: A Reference for the Education of the Handicapped and Other Exceptional Children and Adults / C.R. Reynolds & L. Mann (Eds.), 1987. — 1824 p.
73. Gardner, H. (2004): How education changes: Considerations of history, science, and values. In Suarez-Orozco, M. M. & Qin-Hilliard, D. B. (Eds.), Globalization: Culture and education in the new millennium. Berkeley, CA: University of California Press, pp.235—258.
74. Schooling and Society. The Ordering and Reordering of Knowledge in the Western Middle Ages MacDonald, Alasdair A. - Twomey, Michael W. [Publ.]. — Groningen (2004).
75. <http://www.moz.gov.ua/>
76. <https://www.youtube.com/watch?v=N70I-eNAGpo>
77. https://www.youtube.com/watch?v=FCSsSu_KeUU
78. <https://www.youtube.com/watch?v=5e4cRrj8pJg>

